

Ochrona prawna dzieci–ofiar przemocy, zeznających w sprawach karnych i cywilnych w sądach w Wielkiej Brytanii

W artykule omówione są regulacje prawne dotyczące udziału dzieci pokrzywdzonych przestępstwem w procedurach prawnych oraz praktyka przyjmowania zeznań od małoletnich świadków w Wielkiej Brytanii.

Postępowanie karne

W świetle prawa karnego w Wielkiej Brytanii dzieci chronione są tak samo jak dorośli. Wyjątkiem jest uderzenie dziecka przez rodzica, które nie jest przestępstwem, pod warunkiem że nie powoduje żadnych uszkodzeń ciała.¹ Rodziców można jednak oskarżyć o okrucieństwo wobec dziecka. Istnieje także cała lista prze-

stępstw związanych z wykorzystywaniem seksualnym dzieci, o które można oskarżyć osoby dorosłe i osoby nieletnie, zdolne do ponoszenia odpowiedzialności karnej.²

Dziecko w dowolnym wieku może wystąpić z powództwem cywilnym, ale ponieważ jest osobą nieletnią, w jego imieniu działania podejmuje opiekun procesowy.

Postępowanie cywilne w sądzie rodzinnym

Zgodnie z Children Act z 1989 roku sądy rodzinne zajmują się postępowaniami w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących dzieci. Są to postępowania zarówno z zakresu prawa prywatnego, jak i publicznego. W prawie angielskim postępowania z zakresu prawa prywatnego to postępowania pomiędzy osobami prywatnymi (bardzo często pomiędzy rodzicami dziecka), w tym

spory dotyczące opieki nad dzieckiem, kontaktów z dzieckiem i odpowiedzialności rodzicielskiej. Postępowania z zakresu prawa publicznego to postępowania, w których jedną ze stron jest państwo; są to między innymi postępowania w sprawie ochrony i opieki nad dzieckiem. Sądy rodzinne zajmują się także przypadkami przemocy w rodzinie. Mogą zapewnić ochronę zarówno mał-

¹ Ustęp 58 Children Act z 2004 roku (w Wielkiej Brytanii nie ma zakazu stosowania kar cielesnych wobec dzieci — przyp. tłum.).

² Patrz: ustawa o przestępstwach seksualnych z 2003 roku.

żonkom, jak i dzieciom — głównie poprzez sądowy zakaz stosowania przemocy przez sprawcę wobec wnioskodawcy lub dziecka pod groźbą aresztowania.

W 2008 roku założono 20 220 spraw z zakresu prawa publicznego i 113 590 spraw z zakresu prawa prywatnego. W postępowaniu rodzinnym dobro dziecka jest kwestią najważniejszą — jest to zasada przewodnia stosowana przez sąd. Sądy rodzinne wspomaga organizacja *Children and Family Court Advisory and Support Service* (CAF-CASS). Organizacja ta oferuje szeroki wachlarz usług dotyczących wsparcia i reprezentowania dzieci w postępowaniach z zakresu prawa rodzinnego.

Zgodnie z *Children Act* z 1989 roku dziecko automatycznie staje się stroną postępowania w sprawie z zakresu prawa publicznego, a reprezentuje je jego adwokat. Zgodnie z ustępem 41 *Children Act* z 1989 roku i towarzyszącymi mu przepisami³ w postępowaniu z zakresu prawa publicznego sąd musi także wyznaczyć dziecku kuratora sądowego, który będzie reprezentował je przed sądem rodzinnym, „chyba że sąd uzna, iż stosowanie tego rodzaju ochrony interesów dziecka nie jest konieczne”.⁴ Kurator taki wyznaczany jest w większości przypadków. Kuratorów nie powołuje się, gdy starsze dzieci chcą wziąć własnego adwokata lub gdy uzna się, że są wystarczająco kompetentne, by występować przed sądem we własnym imieniu. Jednak sytuacja niepowołania kuratora rzadko ma miejsce. Kuratorzy procesowi są przeszkoleni w pracy socjalnej i mają również głęboką wiedzę teoretyczną, jak i doświadczenie w zakresie prawa opiekuńczego. Ich głównym zadaniem jest dopilnowanie, aby sąd został do-

kładnie poinformowany o tym, jakie działania należy podjąć w najlepszym interesie dziecka. Kurator spotyka się z dzieckiem, jego rodziną oraz innymi osobami mu bliskimi. Następnie przedstawia sądowi raport, w którym szczegółowo opisana jest sytuacja dziecka i rekomendowane przez kuratora działania.

Rola kuratora częściowo polega także na informowaniu sądu o pragnieniach i uczuciach dziecka, ale kurator wcale nie musi wspierać dziecka w osiągnięciu takiego rozwiązania, jakiego ono by sobie życzyło. Może zaistnieć konflikt pomiędzy tym, czego chce dziecko, a tym, co kurator uważa za będące w jego najlepszym interesie. Jeśli taki konflikt ma miejsce, a dziecko jest w odpowiednim wieku i jest wystarczająco dojrzałe, aby mieć własnego adwokata, kurator wyznacza zazwyczaj swojego zastępcę, który zamiast niego reprezentuje dziecko w sądzie. W większości spraw sąd rzadko kiedy uznaje, że dziecko poniżej 13. roku życia jest wystarczająco dorosłe i dojrzałe, aby wziąć własnego adwokata. Dzieci biorące udział w postępowaniach z zakresu prawa prywatnego pomiędzy swoimi rodzicami rzadko kiedy są reprezentowane oddzielnie, choć w ostatnich 10 latach oddzielną reprezentację praktykowano coraz powszechniej, zwłaszcza w sytuacji potencjalnego konfliktu interesów dziecka z interesami rodzica lub gdy występował znaczący czynnik zewnętrzny.⁵

Gdy ma miejsce znaczący spór z zakresu prawa prywatnego pomiędzy stronami, sąd może zwrócić się do przedstawiciela organizacji CAF-CASS z prośbą o przygotowanie raportu dla sądu. W trakcie pracy nad przygotowywaniem raportu przedstawiciel

³ Przepisy postępowania w sprawach rodzinnych 1991, SI 1991/1247 (FPR 1991) i Przepisy Sądów Rodzinnych (*Children Act* z 1989 roku) 1991, SI 1991/1395 (FPC(CA 1989)R 1991).

⁴ Ustęp 41(1) *Children Act* z 1989 roku. Patrz także: *Children Act* z 1989 roku: Wytyczne i przepisy, tom 7: Opiekunowie *ad litem* i inne kwestie związane z sądownictwem (*The Children Act 1989: Guidance and Regulations Vol 7 Guardians ad litem and other Court Related Issues*), (1991), HMSO.

⁵ Patrz: przepis nr 9.5: przepisy postępowania w sprawach rodzinnych z 1991 roku.

CAFCASS spotyka się z dzieckiem i w raporcie uwzględnia jego opinie i pragnienia. Jako urzędnik sądowy, przedstawiciel CAF-

CASS składa zeznania przed sądem, jednocześnie nie będąc prawnym reprezentantem dziecka.

System sądowiczy

Sądy zajmujące się sprawami rodzinnymi w Anglii dzielą się na pięć instancji. Najniższą instancję stanowi Sąd Rodzinny (*Family Proceedings Court*, zajmujący się sprawami rodzinnymi), następnie Sąd Hrabstwa (*County Court*) i Wydział Rodzinny Wysokiego Trybunału (*High Court*). W pewnych przypadkach od ich decyzji można się odwoływać w Wydziale Cywilnym Sądu Apelacyjnego (*Court of Appeal*) i ostatecznie w Sądzie Najwyższym (*Supreme Court*). Większość spraw nie wychodzi poza trzy pierwsze instancje. W 2008 roku w sądach rodzinnych założono 33 040

spraw, w sądach hrabstw — 99 190 spraw, a w Sądzie Najwyższym — 1 590 spraw.

W przypadku prawa karnego także wyróżnia się pięć instancji sądów, choć większość spraw dotyczących dzieci rozpatrywana jest przez Sąd dla Nieletnich (*Youth Court*). Jeżeli dziecko popełniło poważne przestępstwo lub popełniło przestępstwo wspólnie z dorosłym, może być sądzone przed Sądem Koronnym (*Crown Court*). Jeżeli sąd dla nieletnich chce wydać wyrok powyżej dwóch lat więzienia, dziecko zostaje skierowane pod osąd Sądu Koronnego, który wyda wyrok w jego sprawie.

Dziecko–świadek

Zasadniczo angielskie prawo stanowi, że świadek musi być zarówno kompetentny, jak i jest prawnie zobowiązany do złożenia zeznań w danej sprawie. Kompetencja świadka oznacza, że świadka można przesłuchać w sądzie, natomiast zobowiązanie oznacza, że świadek ma wobec prawa obowiązki stawienia się przed sądem w celu złożenia zeznań, jeśli zostanie do tego wezwany. Ale w *common law*, czyli w brytyjskim systemie prawa powszechnego, istnieje wiele wyjątków od tej reguły — jeden z nich dotyczy młodzieży. Na początku XX wieku większość dzieci nie mogło składać zeznań, ponieważ były uznawane za osoby niekompetentne. W ciągu ubiegłego

stulecia parlament brytyjski uchwalił jednak wiele ustaw regulujących składanie zeznań przez dzieci „w młodym wieku”. Choć wprowadzenie zmian okazało się dość proste w przypadku spraw cywilnych, dużo trudniej było przeprowadzić reformę w odniesieniu do spraw karnych, gdzie do dowodu z zeznań w sądzie przywiązuje się znacznie większą wagę. Dzieci są obecnie uznawane za świadków zarówno kompetentnych, jak i świadków, których można zmusić do złożenia zeznań w danej sprawie, pod warunkiem że potrafią złożyć zrozumiałe zeznania i odpowiedzieć na pytania stawiane podczas przesłuchania przez stronę przeciwną.

Zaprzysiężenie

Gdy w przeszłości dziecko nie było w stanie składać zeznań pod przysięgą często

oznaczało to, że w ogóle nie wysłuchiwano zeznań takiego dziecka. Obecnie jednak na-

wet jeśli uzna się, że dane dziecko nie spełnia warunków wymaganych do zaprzysiężenia, może ono składać zeznania bez złożenia przysięgi.⁶ Nie określono dokładnie, w jakim wieku sąd może uznać, że dzieci są niezdolne zeznawać pod przysięgą, ale ogólnie rzecz biorąc, sąd raczej nie pozwoli na składanie zeznań pod przysięgą dziecku poniżej 14. roku życia.

W stosunku do dzieci poniżej 18 lat, w sprawach cywilnych, zastosowanie mają przepisy Children Act z 1989 roku⁷, zgodnie z którymi, jeśli dziecko biorące udział w jakimkolwiek postępowaniu cywilnym nie rozumie istoty składania przysięgi, sąd może mimo to wysłuchać jego zeznań, jeżeli tylko w opinii sądu dziecko rozumie obowiązek mówienia prawdy, a jego możliwości rozumienia są wystarczające, aby uzasadnić składanie przez nie zeznań.

W sprawach karnych, dzieci poniżej 14. roku życia muszą składać zeznania bez zaprzysiężenia.⁸ Przepisy ustępu 55 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku stanowią, że także w sytuacji, gdy dziecko nie rozumie istoty zaprzysięże-

nia, może składać zeznania bez uprzedniego złożenia przysięgi.

W odniesieniu do spraw cywilnych przepisy ustępu 96(2) Children Act z 1989 roku stanowią, że dziecko powinno rozumieć, iż jego obowiązkiem jest mówić prawdę. Wymóg ten nie obowiązuje dziecka składającego zeznania w sprawach karnych. Nie jest do końca jasne, dlaczego standardy dotyczące składania zeznań przez dzieci w sprawach karnych i cywilnych są różne. Obserwatorzy sugerują, że obniżony standard w sprawach karnych oznacza, że istnieje potrzeba umożliwienia młodszemu świadkom składania zeznań w sprawach karnych, zwłaszcza gdy dziecko jest ofiarą przestępstwa, a także, iż w większym stopniu w sprawach karnych polega się na dowodzie z zeznań. W sprawach cywilnych w przypadku dzieci, które nie przejdą pomyślnie testu określonego w ustępie 96 Children Act z 1989 roku, dowód z zeznań dziecka złożonych poza sądem (np. rozmowa nagrana na taśmie wideo) nadal można uwzględnić w materiale dowodowym jako dopuszczalny dowód ze słyszenia.⁹ Przepis ten nie ma zastosowania w sprawach kryminalnych.

Postępowania dotyczące ochrony praw dziecka

Postępowania w sprawach rodzinnych nie mają charakteru postępowania *stricte* kontrydiktoryjnego. Są to postępowania hybrydowe, które coraz częściej posiadają cechy dochodzeniowe. Dyrektywy, wytyczne i protokoły dotyczące praktyki starają się odwieść postępowania w sprawach rodzinnych od modelu kontrydiktoryjnego, zachow-

wując przy tym w razie potrzeby możliwość wnikliwego sprawdzania materiału dowodowego.

W sytuacji, gdy rodzic oskarżony jest o przestępstwo z użyciem przemocy, przestępstwo na tle seksualnym wobec dziecka lub zaniedbanie czy okrucieństwo wobec dziecka, możliwe jest przeprowadzenie za-

⁶ Wynik testu, który przesądza o tym, czy powinno się prosić dziecko o to, by zgodnie z ustawą o przysięgach z 1978 roku przysięgało „mówić prawdę, całą prawdę i tylko prawdę”, zależy od tego, „czy dziecko w wystarczający sposób rozumie powagę sytuacji i związaną z zaprzysiężeniem dodatkową odpowiedzialność, wynikającą z mówienia prawdy, nadrzędną obowiązkowi mówienia prawdy, który jest zwykłą powinnością będącą częścią składową powszechnie obowiązujących norm społecznych” — R v Hayes [1971] 1 WLR 238. Decyzja w tej kwestii pozostaje w gestii sądu. Sąd może, według uznania, poprosić o dowód z ekspertyzy, która pomoże mu w podjęciu decyzji.

⁷ Ustęp 96(2).

⁸ Ustęp 55(2), ustawa o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

⁹ Ustęp 96(3)–(5) Children Act z 1989 roku.

równie postępowania karnego, jak cywilnego. W wyniku postępowania karnego ustalone zostanie, czy domniemany sprawca przestępstw jest winny, a w wyniku postępowania cywilnego — czy zdrowie dziecka pozostawionego pod opieką rodziców będzie zagrożone i czy w związku z tym powinien zostać wydany nakaz objęcia dziecka opieką społeczną przez odpowiednie władze lokalne. W przypadku gdy rozważa się dwa rodzaje postępowania, zasadniczo najpierw przeprowadzane jest postępowanie karne, przy czym w celu ochrony dziecka sąd wydaje wówczas postanowienie tymczasowe,

w tym — w razie potrzeby — nakaz zabrania dziecka z domu.

Aby w postępowaniu karnym uzyskać wyrok skazujący za krzywdzenie dzieci, prokurator musi udowodnić winę sprawcy ponad wszelką wątpliwość. Może być to trudne do udowodnienia, np. kiedy jest więcej niż jeden domniemany sprawca zdarzenia. W licznych przypadkach z wielu przyczyn, w tym ze względu na młody wiek dziecka i jego niezdolność do składania zeznań w sądzie, podejmuje się decyzję o dążeniu do ochrony praw dziecka na drodze postępowania cywilnego, a nie karnego.

Przesłuchiwanie dzieci

Gdy domniemane nadużycie jest równoznaczne z przestępstwem, policja przesłuchuje wszystkie osoby, które mogą być jego potencjalnymi sprawcami i wszystkie osoby, które mogą być jego potencjalnymi świadkami. Ponieważ może dojść do postępowania karnego, standardową praktyką policyjną jest przesłuchiwanie i spisywanie zeznań, ale zeznań tych zasadniczo nie udostępnia się władzom lokalnym czy stronom postępowania cywilnego. Nie ma ustawowo określonego wieku, poniżej którego dziecko nie powinno być przesłuchiwane — tak naprawdę zależy to od poziomu rozwoju dziecka.

Policja posiada specjalne zespoły ds. ochrony praw dziecka, które są odpowiednio przeszkolone pod kątem prowadzenia śledztw oraz prowadzenia spraw związanych z przestępstwami wobec dzieci. Zespoły te przeprowadzają śledztwo w sprawie domniemanej przemocy wspólnie z przedstawicielami opieki społecznej.

Jeśli dziecko jest w takim wieku, że potrafi opowiedzieć, co się stało, zapada decyzja o przesłuchaniu dziecka zgodnie z procedurami określonymi w wytycznych opracowanych przez brytyjskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (*Home Office*) pt. *Achie-*

ving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance for Vulnerable or Intimidated Witnesses, including Children („Uzyskiwanie najlepszego materiału dowodowego w postępowaniu karnym — wytyczne dla przesłuchiwania świadków zastraszonych i świadków szczególnej troski, w tym dzieci”). Chociaż wytyczne te odnoszą się do postępowania karnego, postępuje się zgodnie z nimi w niemal wszystkich sprawach dotyczących przemocy, ponieważ w chwili przeprowadzania przesłuchania nie wiadomo jeszcze, czy wszczęte zostanie postępowanie karne, cywilne czy obydwa rodzaje postępowania naraz.

Wytyczne stanowią, że przesłuchanie powinno odbyć się jak najszybciej po złożeniu oskarżeń przez dziecko. Z reguły rozmowa z dzieckiem jest nagrywana na wideo i przeprowadzana w specjalistycznym ośrodku, często jest to miejsce przypominające pokój gościnny, aby dziecko odczuwało spokój i przyjazną atmosferę.

W trakcie planowania przesłuchania zespół śledczy powinien rozważyć, czy lepiej będzie zarejestrować zeznania na piśmie czy na taśmie wideo. Jest to ważne zwłaszcza w przypadku starszych dzieci, kiedy domniemane wykorzystywanie dziecka mogło

wiązać się z nagrywaniem na wideo (np. do celów pornograficznych). Nawet jeśli przesłuchanie jest nagrywane, niektórym dzieciom i tak łatwiej będzie spisać zeznania, które są dla nich krępujące. Przesłuchujący mogą skorzystać z lalek anatomicznych, aby dziecko mogło dokładnie wytłumaczyć, co się stało. W przypadku starszych dzieci policja może zdecydować o przesłuchaniu dziecka bez uprzedniego powiadomienia rodziców lub opiekunów. Może mieć to miejsce wtedy, gdy zachodzi ryzyko, że rodzice mogliby grozić dziecku lub zmusić je do milczenia. Może również dojść do sytuacji, gdy dziecko nie chce, by jego rodzice wiedzieli o złożonych przez nie zeznaniach.

W wytycznych zaleca się, aby dziecko brało udział w planowaniu przesłuchania — o ile jest to wykonalne i o ile dziecko jest wystarczająco duże (na przykład: gdzie i kiedy odbędzie się przesłuchanie, kto będzie przy nim obecny, kto będzie je prowadził). Osoba prowadząca przesłuchanie często uzyskuje niepełne informacje ponieważ dziecko nie było przygotowane do przesłuchania lub/i jest to pierwsze pełne przesłuchanie z jego udziałem. Jednak rzadko kiedy dochodzi do kolejnego przesłuchania dziecka rejestrowanego na wideo, chyba że na jaw wyjdą nowe, ważne informacje.

Czasem w przesłuchaniach konieczna jest obecność pośredników (*intermediaries*) lub tłumaczy, zwłaszcza jeśli dziecko jest niepełnosprawne lub ma trudności z komunikacją, lub gdy język angielski nie jest jego językiem ojczystym. W niektórych przypadkach dzieci mogą potrzebować wsparcia innej osoby, na przykład rodzica, choć nie zachęca się do stosowania tej praktyki. Taka osoba nie uczestniczy w samym przesłuchaniu.

Terapia

Dziecku można udzielić pomocy terapeutycznej po przeprowadzeniu zarejestrowane-

go na wideo przesłuchania, jednak nie zaleca się udzielania takiej pomocy przed nagra-

Osoba, przeciw której skierowane są zarzuty ani rodzice dziecka nie mogą znajdować się w sali obserwacyjnej pokoju przesłuchań, choć dziecku na przesłuchaniu może towarzyszyć rodzic lub opiekun, który w czasie samego przesłuchania pozostaje w pobliżu. Po przeprowadzeniu przesłuchania nagrywanego na wideo dziecko może chcieć złożyć „osobiste oświadczenie ofiary”, które również można zarejestrować na taśmie wideo. Niekiedy dziecko, jego rodzice lub opiekunowie mogą złożyć takie oświadczenie po raz drugi, wówczas powinno mieć ono formę pisemną.

W postępowaniach w sprawach rodzinnych strony mogą poprosić o udostępnienie w przyszłości kopii nagrania i/lub transkrypcji po to, by wiedzieć, co powiedziało dziecko — w sprawach karnych takie nagranie stanowi główny dowód z zeznań dziecka. Udostępnienie takich nagrań jest odpowiednio uregulowane zarówno w odniesieniu do spraw karnych, jak i cywilnych.

Strony w postępowaniu cywilnym mają prawo obejrzeć nagranie z przesłuchania. Zarówno strony, jak i sędzia zapoznają się z nagraniem wideo przed rozpoczęciem posiedzenia. Niezmiernie rzadko nagranie jest odtwarzane w sądzie. Sąd otrzymuje transkrypcję nagrania, a świadkowie (ale nie dziecko) mogą zostać przesłuchani przez obydwie strony na okoliczność tego, co powiedziało dziecko oraz osoba przeprowadzająca przesłuchanie.

Niezwykle rzadko dziecko składa zeznania w postępowaniu cywilnym dotyczącym ochrony praw dziecka, którego jest podmiotem. Starsze dzieci mogą składać zeznania, ale znacznie częściej zdarza się, że to kurator procesowy przedstawia raport dotyczący dowodu z zeznań dziecka zarejestrowanych na taśmie wideo oraz poglądów dziecka.

go na wideo przesłuchania, jednak nie zaleca się udzielania takiej pomocy przed nagra-

niem. Zachodzi bowiem obawa, że terapia mogłaby wpłynąć na zeznania dziecka oraz narazić całość procesu sądowego na niepowodzenie. Jeżeli dziecko poddawane jest terapii po nagraniu wideo, a przed rozpoczęciem procesu, należy o tym powiadomić policję oraz prokuraturę (*Crown Prosecution Service*), aby zastanowić się nad tym, czy stosowanie takiej terapii może wpłynąć na sprawę karną. Terapeuta musi być niezwykle ostrożny, aby nie wpływać na późniejsze zeznania dziecka. Jednak decyzja o tym, czy dziecko powinno zostać poddane terapii przed rozpoczęciem procesu karnego „nie jest decyzją podejmowaną przez policję ani prokuraturę”.¹⁰ Tego

typu decyzje mogą być podejmowane jedynie przez wszystkich przedstawicieli instytucji odpowiedzialnych za dobro dziecka w porozumieniu z jego opiekunami i nim samym, o ile wiek i jego dojrzałość na to pozwalają, ale kwestią nadrzędną pozostaje **dobro dziecka**.

Jeśli zachodzi dająca się udowodnić potrzeba stosowania terapii, a jest możliwe, że terapia przyniesie uszczerbek postępowaniu karnemu, ze względu na dobro dziecka może dojść do sytuacji, kiedy będzie należało rozważyć odstępianie od przeprowadzenia takiego postępowania. Aby rozważyć taki scenariusz, informację na temat terapii należy udostępnić prokuratorowi.

Składanie zeznań w postępowaniu karnym

Sąd karny może skazać osobę oskarżoną o przestępstwo jedynie wtedy, gdy na podstawie materiału dowodowego przedstawionego przez prokuraturę sąd zostanie przekonany, że jest ona winna zarzucanego jej przestępstwa. W sądach w Anglii i Walii z zasady praktykuje się tradycję ustną. Do dowodu z zeznań świadków przywiązuje się ogromną wagę. Dokładność i prawdziwość dowodu z zeznań wszystkich świadków jest sprawdzana podczas przesłuchiwań ich przez stronę przeciwną. Postępowania karne mają charakter kontradiktoryjny i w znacznej mierze opierają się na zeznaniach świadków, którzy składają je na posiedzeniach jawnych. Jedynym sądem karnym, w którym rozpra-

wy odbywają się za zamkniętymi drzwiami, jest sąd dla nieletnich, zajmujący się nieletnimi przestępcami.

Powszechnie wiadomo, że składanie zeznań w sądzie może być dla dzieci przeżyciem traumatycznym i negatywnym.¹¹ W okresie poprzedzającym rozprawę dzieci mogą odczuwać niepokój związany z oczekiwaniami, często boją się również publicznego składania zeznań i przywoływania traumatycznych wydarzeń. Dzieci mogą być onieśmiałe występowaniem w sądzie i dezorientowane przesłuchiwaniami przez prawników; mogą również poczuć się bardzo rozczarowane lub wstrząśnięte, kiedy podważa się lub nie wierzy w ich zeznania lub kiedy sprawca nie zostaje skazany.

Technologia *live link*

Aż do czasu uchwalenia ustawy o prawie karnym w 1988 roku wszystkie dzieci

musiały składać zeznania na jawnych posiedzeniach sądu. Jednak zgodnie z tą ustawą,

¹⁰ Crown Prosecution Service, *Provision of Therapy for Child Witnesses Prior to a Criminal Trial Practice Guidance*, 2001, paragraf 4.

¹¹ Na przykład patrz: N.W. Perry, L.S. Wrightsman, *The Child Witness Legal Issues and Dilemmas* (1991: Sage), s. 135, 155.

jeżeli przestępstwo wiąże się z przemocą lub wykorzystywaniem na tle seksualnym, świadkowie poniżej 14. roku życia mogą składać zeznania za pomocą technologii *live link* — połączenia na żywo (za pośrednictwem telewizji przemysłowej), siedząc w innej sali niż sąd. W ustawie o prawie karnym z 1991 roku przepis ten poszerzono, uwzględniając dzieci poniżej 17. roku życia, zeznające w sprawach dotyczących domniemanego przestępstwa na tle seksualnym. W praktyce składanie zeznań w taki sposób było jedynie możliwe w Sądzie Koronnym, ale już nie w sądach niższej instancji, ponieważ nie miały one odpowiedniego wyposażenia technicznego. W sądach pokoju lub w Sądzie Koronnym bez technologii *live link* na sali sądowej można stosować zasłony lub parawany oddzielające dziecko od reszty sali, umieszczone w ten sposób, żeby dziecko mogło widzieć sędziego i prawników, ale nie oskarżonego.

Technologię *live link* wprowadzono do sądów 1 stycznia 1989 roku, a w dwóch pierwszych latach zastosowano ją 544 razy. Zale-

Dowód z nagrania wideo

Rok po uchwaleniu ustawy o prawie karnym z 1988 roku rząd brytyjski ustanowił komisję pod przewodnictwem sędziego Pigota, której założeniem było dalsze doradztwo w zakresie problematyki dzieci–świadków i zastosowania dowodów z nagrania wideo. W wydanym w wyniku jej działalności Raporcie Pigota zawarto wiele rekomendacji, jak np. dopuszczanie zeznań nagranych na wideo jako ustnych zeznań świadków. W raporcie ustalono także, że przesłuchiwanie dzieci–ofiary przez stronę przeciwną powinno odbywać się w gabinecie sędziowskim, a po jego zakończeniu ławie przysięgłych powinno zostać przedstawione nagranie

ty płynące ze stosowania technologii *live link* były następujące:

- umożliwienie składania zeznań młodszym dzieciom, które byłyby zbyt onieśmielone i przestraszone, aby zeznawać na sali rozpraw;
- dzieci nie rozpraszały się tak bardzo obecnością innych osób w sądzie, w tym obecnością osoby oskarżonej;
- członkowie ławy przysięgłych poświęcali więcej uwagi zeznaniom dziecka i uświadamiali sobie, że dziecko potrafi złożyć dokładne zeznania.

Badania tego zagadnienia wykazały, że stosowanie tej technologii miało również pewne wady. Obrazy przekazywane za pośrednictwem telewizji wpływają na oddalenie dziecka od ławy przysięgłych i wydaje się, że prowadziły do mniejszej empatii wobec świadka. Ponadto, ze względu na to, że dziecko widać było na ekranie telewizyjnym, a nie osobiście na sali sądowej, adwokaci strony przeciwnej poddawali je bardziej drobiazgowemu przesłuchaniu.¹²

z takiego przesłuchania. Ustawa o prawie karnym z 1991 roku, zmieniająca ustawę o prawie karnym z 1988 roku, wniosła w życie część, ale nie całość rekomendacji Komisji Pigota, dopuszczając, aby dziecko–świadek poniżej 15. roku życia (lub poniżej 17. w przypadku wykorzystywania seksualnego) składało zeznania podczas przesłuchania w sądzie za pośrednictwem nagrania wideo. Jednak przesłuchiwanie dziecka przez stronę przeciwną musi nadal odbywać się w sądzie za pomocą technologii *live link*, pomimo że rekomendacje w Raporcie Pigota zalecały inaczej. Również sugestie dotyczące przesłuchiwania dziecka przez stronę prze-

¹² G.M. Davies, N. Noon (1991), *An evaluation of the live link for child witnesses*, London: Home Office.

ciwną przed rozpoczęciem rozprawy spotkały się ze znacznym sprzeciwem, głównie ze względów logistycznych. I choć przepisy ustępu 28 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku dopuszczają nagrywane na wideo przesłuchiwanie dziecka przez stronę przeciwną w odniesieniu do ofiar i świadków szczególnej troski, nie weszły one jeszcze w życie ze względu na krytykę związaną z tym, że tego typu praktyki byłyby niewykonalne w kontekście zeznań składanych przez dzieci. Jest to czę-

ściowo związane z tym, że tego typu praktyki wymagałyby zaangażowania adwokata uprawnionego do występowania przed sądem na długo przed rozpoczęciem procesu w danej sprawie. Wiele państw przeprowadziło modyfikację swojego systemu prawnego w odniesieniu do spraw z udziałem dzieci, ale w Anglii i Walii w odpowiedzi na coraz częstsze dowody szkód wyrządzonych dzieciom-ofiarom podczas procesów sądowych system prawa zmieniono w bardzo niewielkim stopniu.

Ustawa o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku — środki specjalne

Po wyborach wygranych w 1997 roku przez rząd laburzystów przy brytyjskim Ministerstwie Spraw Wewnętrznych utworzono międzyresortową grupę roboczą do zbadania i przedstawienia rekomendacji w zakresie postępowania ze świadkami zastraszonymi i świadkami szczególnej troski, w tym dziećmi. W raporcie zatytułowanym *Speaking up for Justice* („Ujmując się za sprawiedliwością”) uwzględniono liczne rekomendacje, większość z nich wprowadziła do ustawodawstwa ustawa o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

Ustawa z 1999 roku ustanowiła wiele „środków specjalnych”, które można stosować w określonych kategoriach świadków. Są to między innymi:

- zasłony lub parawany uniemożliwiające kontakt wzrokowy pomiędzy świadkiem a oskarżonym;¹³
- zezwolenie świadkowi na składanie zeznań za pośrednictwem łącza telewizyj-

nego *live link* z pomieszczenia innego niż sala sądowa;¹⁴

- usunięcie dziennikarzy i publiczności z sali rozpraw, aby świadek mógł złożyć zeznanie za zamkniętymi drzwiami;¹⁵
- pracownicy sądu i prawnicy nie zakładają urzędowego stroju w postaci peruk ani tog;¹⁶
- dopuszczenie zeznania świadka nagranego na wideo przed rozprawą, przeprowadzanego najczęściej przez policję albo pracownika opieki społecznej;¹⁷
- dopuszczenie przesłuchania świadka przez stronę przeciwną odnośnie jego zeznania przed rozprawą oraz nagranie tego przesłuchania na wideo celem odtworzenia nagrania podczas rozprawy w zastępstwie powoływania świadka;¹⁸
- za zgodą sądu zatwierdzony pośrednik może pomagać świadkowi w komunikowaniu się z prawnikami i sądem.¹⁹

¹³ Ustęp 23 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

¹⁴ Ustęp 24 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

¹⁵ Ustęp 25 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

¹⁶ Ustęp 26 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

¹⁷ Ustęp 27 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

¹⁸ Ustęp 28 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

¹⁹ Ustęp 29 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

Ze specjalnych środków mogą korzystać dzieci poniżej 17. roku życia²⁰ oraz ofiary przestępstw na tle seksualnym. W przypadku świadków 17-letnich i powyżej 17. roku życia sąd musi uznać, że jakość ich zeznań może się pogorszyć ze względu na niepełnosprawność lub zaburzenia fizyczne bądź umysłowe oraz obawę lub zdenerwowanie związane ze składaniem zeznań. Przed rozpoczęciem procesu, najczęściej podczas posiedzenia w celu wysłuchania zarzutów i ustalenia sposobu prowadzenia sprawy (*Pleas and Case Management Hearing*), sąd musi zdecydować, które ze środków specjalnych należy zastosować w odniesieniu do dzieci.

Dzieci poniżej 17. roku życia dzielą się na trzy grupy: dzieci składające zeznania w sprawach dotyczących przestępstw na tle seksualnym; dzieci składające zeznania w sprawach o przestępstwa z użyciem przemocy, dotyczących porwania lub zaniedbania; dzieci składające zeznania we wszelkich innych sprawach. W przypadku wszystkich trzech kategorii istnieje ustawowe domniemanie, że świadek złoży zeznania ustne w postaci uprzednio zarejestrowanego na wideo nagrania, chyba że nie wpłynie to na poprawę jakości materiału dowodowego. W przypadku dwóch pierwszych grup, które określa się jako grupy wymagające „szczególnej troski”, dostępne są dodatkowe środki. W sprawach dotyczących przestępstw na tle seksualnym strona przeciwna przesłuchuje świadka podczas nagrywanego posiedzenia przed rozpoczęciem właściwej rozprawy, chyba że sąd zostanie przekonany, że świadek nie chce skorzystać z tego zabezpieczenia. W przypadku przestępstw z użyciem przemocy, dziecko–świadek składa zeznania podczas rozprawy za pomocą *live link*.

Nie stosuje się rozróżnienia pomiędzy dziećmi, które są domniemanymi ofiarami i dziećmi, które są naocznymi świadkami przestępstw popełnionych wobec innych osób. Jednak odróżnia się te dzieci od dzieci oskarżonych w sprawach karnych, odnośnie do których środki specjalne nie mają zastosowania.²¹

Teoretycznie dzieci ze wszystkich trzech kategorii mają dostęp do całej listy środków specjalnych, które oferuje ustawodawstwo. Jednak to rozróżnienie pomiędzy przestępstwami na tle seksualnym a przestępstwami z użyciem przemocy fizycznej jest kluczowe, kiedy sąd, korzystając z przysługującego mu prawa podejmowania decyzji wedle własnego uznania, ustala, które środki specjalne mają zastosowanie w danej sprawie. Zgodnie z podstawową zasadą określoną w ustępie 21, domniemane ofiary przestępstw na tle seksualnym są uprawnione do uczestniczenia w nagrywanym na wideo przesłuchaniu przez stronę przeciwną przed rozprawą, chyba że zrezygnują z podjęcia tego środka. W przypadku ofiar innych przestępstw istnieje domniemanie, że zostaną przesłuchane przez stronę przeciwną podczas rozprawy za pomocą technologii *live link*, chyba że sąd uzna, iż przeprowadzenie przesłuchania przez stronę przeciwną przed rozprawą może w większym stopniu przyczynić się do poprawy jakości zeznań.

Kiedy dziecko przesłuchiwane jest na potrzeby sądu poza salą rozpraw, oskarżony musi mieć możliwość „widzieć i słyszeć” takie przesłuchanie i komunikować się z przedstawicielami prawnymi działającymi w jego imieniu, choć nie ma prawa uczestniczenia w samym przesłuchaniu. Zarówno sędzia, jak i prawnicy, powinni także móc widzieć i słyszeć to przesłuchanie i komunikować się

²⁰ Ustęp 16(1)(a) ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

²¹ Ustęp 19(1)(1) ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku. Możliwe, że w związku z orzeczeniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie V i T przeciwko Wielkiej Brytanii, rozpatrzonej przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, nr (1999) 30 EHRR 121, środki specjalne będą także musiały obejmować małoletnich oskarżonych.

z osobami, w których obecności przesłuchania to jest przeprowadzane.²² Żaden oskarżony o przestępstwo nie ma prawa samodzielnego przesłuchiwanie chronionego świadka (tj. dziecka poniżej 17. roku życia — w przypadku przestępstwa na tle seksualnym lub poniżej 14. roku życia — w przypadku przestępstwa z użyciem przemocy).²³

Kiedy brytyjski parlament pracował nad projektem ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku przeciwnicy uchwalania ustawy twierdzili, że wprowadzenie środków specjalnych może prowadzić do naruszenia prawa do rzetelnego procesu sądowego, które gwarantuje artykuł 6(1) Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC), a w szczególności prawa oskarżonego do przesłuchania świadka zeznającego przeciw niemu, ustanowionego w artykule 6(3)(d).²⁴ Istotą sporu było to, że w odróżnieniu od systemu procesów dochodzeniowych, dobrze znanego większości sędziów Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, model procesu kontradiktoryjnego w *common law* (brytyjskim systemie prawa powszechnego) przyznaje wyższość prawom oskarżonego, jako jedynej osobie biorącej udział w procesie, której grozi kara. Stąd też ważenie tych praw względem interesów innych osób uczestniczących w systemie prawa karnego, a zwłaszcza świadków, było niespójne z natury rzeczy.²⁵ Obawiano się, że specjalne środki ochrony świadków nieodzownie kolidowałyby z tą szczególną koncepcją wymiaru sprawiedliwości, która skupia się

na oskarżonym. Być może właśnie z tej przyczyny możliwość przesłuchiwanie świadków przez stronę przeciwną poza salą sądową i przed rozprawą poszerzono wyłącznie w odniesieniu do dzieci poniżej 14. roku życia, zeznających w sprawach dotyczących przestępstw na tle seksualnym.

Tak czy inaczej, trudno jest uzasadnić rozróżnianie dzieci-świadków na podstawie przestępstw, jakie wobec nich popełniono. Wcale nie jest oczywiste, że dla 15-letniego dziecka fizyczne napastowanie z użyciem przemocy jest przeżyciem mniej traumatycznym niż drobne napastowanie na tle seksualnym. Jednak parlamentarzyści debatujący nad proponowaną „podstawową zasadą” przyjęli to założenie, pomimo przykładów płynących z innych jurysdykcji. Zarówno Szkocka Komisja Prawna, jak i Nowozelandzka Komisja Prawna zalecały usunięcie wszelkich ustawowych rozróżnień pomiędzy sprawami dotyczącymi przemocy fizycznej i przemocy na tle seksualnym, tak aby wszystkie dzieci występujące przed sądem w charakterze powoda były równo traktowane.²⁶

Szkoda, że specjalne środki stosuje się automatycznie do dzieci poniżej 17. roku życia, a nie do dzieci poniżej 18 lat. Wielu siedemnastolatków będzie jednak kwalifikowało się do korzystania ze środków specjalnych ze względu na to, że są świadkami przestępstw na tle seksualnym albo ze względu na to, że odczuwają obawę lub zdenerwowanie w związku ze składaniem zeznań.²⁷

²² Ustęp 28 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

²³ Ustawa o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku, ustęp 35(4).

²⁴ Np. *Hansard*, obrady Izby Gmin, 15 kwietnia 1999: kol. 417-419 (Elfyn Llwyd); kol. 432, 436 (Douglas Hogg); kol. 452-453 (Malins); *Hansard*, Izba Gmin, Komisja Stała E, 17 czerwca 1999, godz. 15:15 oraz 22 czerwca 1999, godz. 11:45 (Greenway). Aby uzyskać więcej informacji na temat rządowych gwarancji zgodności z EKPC patrz: *Hansard*, obrady Izby Gmin, 15 kwietnia 1999: kol. 457 i Izba Gmin, Komisja Stała E, 17 czerwca 1999, godz. 15:30 (Boateng).

²⁵ Pogląd ten wyraził ówczesny Lord Bingham, Lord Najwyższy Sędzia (*Lord Chief Justice*) na przykładzie ustępu 41 (ograniczenia w przesłuchiowaniu powodów na temat ich aktywności seksualnej): *Hansard*, obrady Izby Lordów, 15 grudnia 1998, kol. 1270.

²⁶ Scottish Law Commission, *Report on the Evidence of Children and Other Potentially Vulnerable Witnesses* (Szkocka Komisja Prawna, Nr 125, 1990), paragrafy 1.7, 4.55; New Zealand Law Commission, *Evidence* (sierpień 1999), Raport 55 tom 1: Raport prawny, paragraf 447 oraz tom 2: Kodeks dowodowy z komentarzem, s. 102 i paragraf C368.

²⁷ Patrz s. 17 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku.

Wyniki badań przeprowadzonych przez brytyjskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych²⁸ wykazały, że jedna trzecia świadków, którzy korzystali ze środków specjalnych, twierdzi, iż bez nich nie mogliby lub nie byłoby skłonni do składania zeznań. Świadkowie korzystający ze środków specjalnych w mniejszym stopniu odczuwali niepokój niż ci, którzy z nich nie korzystali. Przedstawiono także pewne dane na dowód tego, że dzięki wprowadzeniu tych środków świadkowie przesłuchiwanie przez stronę przeciwną mniej się wówczas denerwowali. Świadkowie zastraszeni i świadkowie szczególnej troski (w tym ofiary gwałtów) przyjęły wprowadzenie środków specjalnych z ogromnym zadowoleniem. Świadkowie twierdzili, że mogli złożyć dokładne zeznania i że w mniejszym stopniu odczuwali niepokój czy zdenerwowanie (76% dzieci–świadków było zadowolonych z zastosowanych środków specjalnych). Wyniki badania opublikowanego w 2009 roku²⁹ przez brytyjskie organizacje NSPCC (*National Society for the Prevention of Cruelty to Children*) i *Victim Support*, powstałego w oparciu o 182 wywiady przeprowadzone z dziećmi–świadkami, także wykazały, że środki te w znacznym stopniu pomogły dzieciom–świadkom, ale wykazały również, że nadal istniały przypadki, gdy dzieci–świadkowie miały problemy ze składaniem zeznań. Na przykład 49% dzieci opisało adwokatów jako osoby sarkastyczne, niegrzeczne, agresywne i zagniewane oraz nie rozumiało niektórych pytań, a 65% dzieci zgłosiło jeden lub więcej niż jeden przypadek sytuacji, kiedy miały trudności ze zrozumieniem, złożonością lub szybkim tempem zadawania pytania, czy też kiedy adwokaci przerywali im, gdy odpowiadali na pytania.

Po dziesięciodniowym procesie, który toczył się przed Centralnym Sądem Karnym Anglii (*Central Criminal Court*, tzw. *Old Bailey*) w maju 2009 roku, ojczyma kilkumiesięcznego chłopca, zwanego w brytyjskiej prasie „Baby P”, zakatowanego na śmierć przez swoich opiekunów, uznano za winnego gwałtu na dwuletniej dziewczynce.³⁰ Czteroletnia obecnie dziewczynka jest najmłodszą w historii ofiarą, która składała zeznania w *Old Bailey* w sprawie, która opierała się na zeznaniach tego małego dziecka.

Dzięki tej sprawie zwrócono uwagę na różne niedociągnięcia dotyczące oczekiwań względem tego, w jaki sposób dzieci mają składać zeznania w sądzie. O ile podjęto pewne kroki, aby mogła zeznawać tak młoda ofiara przestępstwa, przesłuchiwanie dziecka przez stronę przeciwną trwało ponad czterdzieści minut i przeprowadzono je w sposób kontradyktoryjny. W czasie trwania przesłuchania dziecko często milczało, co wskazuje na potencjalnie zdenerwowanie lub zdeorientowanie wywołane pytaniami zadawanymi przez adwokata. Adwokat ten wyraził później swój niepokój w związku ze sposobem przesłuchiwania dzieci–ofiary. Przyznał jednak, że w jego własnym sposobie przesłuchiwania świadka były „niedociągnięcia” oraz dodał, że sam system nie jest wolny od wad i że w sprawach z udziałem dzieci powinien być „bardziej swobodny”. Pogląd ten podzielają orędownicy praw dziecka. Profesor Carolyn Hamilton, dyrektor organizacji *Children’s Legal Centre*, zwróciła uwagę na potrzebę wprowadzenia zmian ze względu na to, że „budynek sądu czy pomieszczenie obok sali rozpraw z połączeniem na żywo — *live link* — nie są odpowiednimi miejscami do prze-

²⁸ B. Hamlyn, A. Phelps, J. Turtie, G. Sattar, (2004) *Are special measures working? Evidence from surveys of vulnerable witnesses and intimidated witnesses*, Badania nr 283 oraz Wyniki badań nr 240 brytyjskiego MSW (*Home Office*).

²⁹ J. Plotnikoff, R. Woolfson, *Measuring Up? Evaluating implementation of government commitments to young witnesses in criminal proceedings*, 2009, dostępne na stronie: http://www.nspcc.org.uk/Inform/research/Findings/measuring_up_report_wdf66579.pdf

³⁰ *The Times: Cross examination of rape victim, 4, prompts call for reform*, R. Bennett, A. Fresco, 2 maja 2009.

słuchiwania małych dzieci przez osoby obce, nawet jeśli osoby te zdejmą peruki z głów”.³¹

Problemem, którego do tej pory nie rozwiązano jest sposób przesłuchiwania dziecka. Kiedy adwokaci przesłuchują dziecko, są świadomi wymogów proceduralnych, ale często brakuje im wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej dziecka i na temat tego, że agresywne czy pozbawione wrażliwości przesłuchiwanie przez stronę przeciwną może mieć szkodliwy wpływ na dziecko. Ponadto, według wytycznych nt. przesłuchiwania świadków zastraszanym i świadków szczególnej troski, w tym dzieci, w sprawach karnych (*Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance for Vulnerable or Intimidated Witnesses, including Children*)³² to sędzia jest odpowiedzialny za zapobieganie niewłaściwemu czy nieodpowiedniemu sposobowi przesłuchiwania świadków przez przedsta-

wicieli prawnych. Sędziowie powinni być bardziej asertywni w tej kwestii i powinni w razie potrzeby interweniować, aby mieć pewność, że wszystkie pytania są odpowiednio dostosowane do wieku i stopnia dojrzałości dziecka. Z tego też względu jest istotne, aby sędziowie przeszli szkolenia dotyczące rozwoju dziecka i komunikacji. W ramach współpracy w zakresie projektu „Train Together”, finansowanego przez Komisję Europejską, którego założeniem było badanie szkoleń, w których wzięły udział osoby zawodowo zajmujące się dziećmi-ofiarami wykorzystywania seksualnego, przedstawiciele organizacji *Children's Legal Centre* doszli do wniosku, że w tej dziedzinie nie ma odpowiednich szkoleń ani dla prawników, ani dla sędziów, zwłaszcza w zakresie rozwoju dziecka i najlepszych metod właściwej komunikacji z dzieckiem.

Rozwiązywanie problemów małych świadków — pośrednicy

Jednym z możliwych rozwiązań wyżej opisanych problemów jest poproszenie pośrednika o wzięcie udziału w procesie. Organizacje zajmujące się ochroną praw dziecka twierdzą, że pośrednicy powinni być przygotowani do udzielania pomocy bardzo młodym świadkom podczas składania zeznań, podkreślając jednocześnie, że takie dzieci nigdy nie powinny być przedmiotem bezpośredniego przesłuchania przez adwokatów. W latach 80–tych XX wieku profesor Glanville Williams postulował korzystanie z pomocy pośrednika w odniesieniu do wszystkich dzieci podczas składania zeznań przed rozprawą.³³ Komisja Pigota większością głosów zalecała, że sędzia powinien móc poczynić specjalne przygotowania przed prze-

sluchaniem bardzo małych dzieci czy dzieci z silnymi zaburzeniami oraz że powinien dopuścić, aby pytania adwokatów zadawane były przez przedstawicieli opieki społecznej lub inną osobę cieszącą się zaufaniem dziecka. Co znaczące, oczekiwano, że powinno mieć to miejsce w niezwykle wyjątkowych okolicznościach, kiedy byłoby „zupełnie niemożliwe”, aby adwokat z powodzeniem porozumiał się z dzieckiem w inny sposób.³⁴ W styczniu 2006 roku rozpoczęto kampanię rekrutującą pośredników świadków, których zadaniem byłoby udzielanie pomocy świadkom szczególnej troski. Od lutego 2006 roku z powodzeniem wykorzystywano pośredników świadków w ramach programów pilotażowych w Anglii i Walii. Pomagali oni

³¹ The Independent: *Call for Reform over Child Witnesses in Court*, M. Hughes, 22 maja 2009.

³² Wytyczne dostępne są na stronie internetowej: http://www.cps.gov.uk/Publications/docs/Achieving_Best_Evidence_FINAL.pdf

³³ *Videotaping Children's Evidence*, (1987) 137 New Law Journal 108, 351, 369.

³⁴ Raport Pigota, paragrafy 2.32–2.34.

świadkom w zrozumieniu pytań i w przekazywaniu ich odpowiedzi podczas śledztw policyjnych i rozpraw sądowych. Pośrednicy w znacznym stopniu przyczyniają się do tego, że dzieci składają w sądzie lepszej jakości zeznania. Jako eksperci w dziedzinie mowy i języka, mogą interweniować w trakcie przesłuchania, aby ponownie zadać pytania, z którymi dziecko może mieć trudności, w taki sposób, aby były one zrozumiałe dla dziecka, czy wyjaśnić odpowiedź, jakiej udzieliło dziecko.³⁵

Jednak nadal rzadko korzysta się z usług pośrednika. Według wspomnianych wcześniej badań przeprowadzonych niedawno przez NSPCC szacuje się, że 70% spośród 106 dzieci w Anglii i Walii, które stanowiły badaną próbę, mogłoby odnieść korzyści z przeprowadzenia oszacowania ich umiejętności komunikacyjnych przez pośrednika. Takiego oszacowania dokonano jednak wyłącznie w jednym spośród tych 74 przypadków.³⁶ Co niezwykle, przepisy ustępu 29 ustawy o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999

roku, dopuszczające korzystanie z pomocy pośredników, w żaden sposób nie ustalają minimalnych wymogów korzystania z ich usług. W ustawodawstwie nie ma ani słowa na temat tego, by pośrednik musiał mieć jakieś formalne kwalifikacje, czy żeby musiał być przebadany przez sędziego procesowego pod kątem tego, czy nadaje się do tej roli, czy też żeby pośrednik musiał być osobą zupełnie niezależną od świadka i niezainteresowany danym postępowaniem.

Z doświadczenia innych jurysdykcji wynika, że nie są to błahe kwestie. Prawo stanowe Australii Zachodniej dopuszcza korzystanie z usług „komunikatora dziecięcego”, który tłumaczy dziecku pytania i wyjaśnia sądowi jego odpowiedzi.³⁷ Choć od wprowadzenia przepisu w życie minęło już osiem lat, pozycja komunikatora dziecięcego w sali sądowej nadal jeszcze nie jest ugruntowana. Władza sądownicza poprosiła o opracowanie wytycznych określających kwalifikacje, przeszkolenie i rolę pośredników, jednak okazało się to wyjątkowo trudnym zadaniem.

Wsparcie dla świadków

W Anglii funkcjonuje program wspierania świadków (*Witness Services*), przeznaczony zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci. Działa on pod auspicjami organizacji charytatywnej *Victim Support*, jego działalność finansuje brytyjskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. W ramach programu dziecko może udać się do sądu przed rozprawą, aby zapoznać się z układem budynku i dowiedzieć się, kto będzie obecny na sali sądowej

oraz jakie są role tych osób. Dziecko dowie się także, w jaki sposób przebiegać będzie posiedzenie. W dniu rozprawy świadkowi towarzyszą w sądzie wolontariusze — odprowadzają dziecko na salę rozpraw i udzielają mu potrzebnego wsparcia. W sprawach dotyczących ochrony praw dziecka pracownicy programu wspierania świadków rozdają świadkom pakiety informacyjne, które pomagają młodym ludziom zaznajomić się z przebie-

³⁵ Patrz: Criminal Justice System (CJS), *Procedural guidelines on the intermediary provision (s.29) of the Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999*, dostępne na stronie internetowej: <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/intermediary-procedural-guidance/>

³⁶ J. Plotnikoff, R. Woolfson, *Measuring Up? Evaluating implementation of government commitments to young witnesses in criminal proceedings*, 2009, dostępne na stronie internetowej: http://www.nspcc.org.uk/Inform/research/Findings/measuring_up_report_wdf66579.pdf

³⁷ Ustawa o uzupełnieniu ustawy (o zeznaniach składanych przez dzieci i in.) z 1992 roku, nr 36/1992 (Australia Zachodnia) uzupełniająca ustawę o zeznaniach (*Evidence Act*) z 1906 roku.

giem procesu sądowego. W pakiecie znajdują się broszury skierowane do rodziców i opiekunów młodych świadków oraz wiele broszur i materiałów skierowanych do dzieci w różnym wieku — od pięcio- do siedem-

nastoletków. Pakiety przygotowuje NSPCC, koszt przygotowania ponoszą policyjne zespoły ds. ochrony praw dziecka i to właśnie te zespoły przekazują je do właściwych pracowników programu wspierania świadków.

Wnioski

Oprócz obrażeń fizycznych i konsekwencji psychicznych doznanych w wyniku krzywdy czy napaści, dziecko jest również narażone na wtórną wiktyimizację, która wywodzi się stąd, że na różnych etapach procedury karnej osoby zajmujące się dzieckiem obchodzą się z nim bez odpowiedniej wrażliwości. Są to policjanci, przedstawiciele departamentów ds. dziecka, prawnicy, sędziowie i inne osoby — wszyscy oni mogą wymagać, aby dziecko po raz kolejny opowiadało szczegóły zajścia, w którym uczestniczyło.³⁸ Dzieci–ofiary są szczególnie podatne na odczuwanie niepokoju i przeżywania traumy w trakcie postępowania karnego, a Wielka Brytania musi podjąć wszelkie właściwe kroki, aby dzieci–ofiary biorące udział w procedurach karnych nie doznawały kolejnych urazów psychicznych. Osiągnięcie takiego stanu w odniesieniu do standardów krajowych i międzynarodowych jest moż-

liwe wyłącznie dzięki odpowiednim wytycznym i szkoleniom dla osób zawodowo zajmujących się dziećmi–ofiarami. Zgodnie z ustawą o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku o zastosowanie „środków specjalnych” w odniesieniu do świadków zastraszonego i świadków szczególnej troski można ubiegać się przed przesłuchaniem w sądzie.³⁹ Do takich środków zalicza się składanie zeznań za pomocą technologii *live link* i niezakładanie peruk ani tog przez prawników i sędziego. Jednak środki te poprawiają sposób składania zeznań przez dziecko–ofiary w sądzie tylko do pewnego stopnia i chociaż „przygotowano do wdrożenia bardzo dobry projekt ustawodawczy, to aby model ten funkcjonował także w praktyce, potrzebna jest zmiana myślenia w tej kwestii”.⁴⁰

Tłumaczenie: Małgorzata Sobczak

The article describes the management of child-witnesses within the British judicial system. It discusses the difficulties encountered at the investigative stage, as well as during pretrial interviews and in the course of the trial itself. Legal solutions are presented, along with the distinction between criminal and civil procedure, specificity of the common law system and its effect on the British legislation and judiciary.

³⁸ A.B. Moore, *Child victims and witnesses: the importance of training criminal justice professionals*. ChildRIGHT, marzec 2008.

³⁹ Ustawa o prawie dla nieletnich i dowodach karnych z 1999 roku, rozdział 23 część II, uzyskała sankcję monarszą (*Royal Assent*) 27 lipca 1999 roku.

⁴⁰ J. Plotnikoff, R. Woolfson, *Measuring Up? Evaluating implementation of government commitments to young witnesses in criminal proceedings*, 2009, dostępne na stronie internetowej: http://www.nspcc.org.uk/Inform/research/Findings/measuring_up_report_wdf66579.pdf

O AUTORZE

KAMENA DORLING stoi na czele projektu na rzecz dzieci uchodźców i dzieci ubiegających się o azyl, realizowanego przez Children's Legal Centre. Od kilku lat blisko współpracuje ze środowiskami uchodźców działając w ramach Medical Foundation for Victims of Torture (Medyczna Fundacja na rzecz Ofiar Tortur) i South Asia Human Rights Documentation Centre (Południowoazjatyckie Centrum Dokumentacyjne Praw Człowieka) w Delhi. We współpracy z tymi organizacjami przygotowywała raporty i opracowywała wytyczne dotyczące praw obywatelskich i politycznych wykorzystywane później przez aktywistów walczących o prawa człowieka w Indiach. Po powrocie do Anglii podjęła pracę w Human Rights Watch w dziale zajmującym się rzecznictwem. Posiada tytuł magistra prawa w dziedzinie Międzynarodowego Prawa Praw Człowieka.